

TBMM'de Doğrudan Denetleme Yöntemleri ve Siyasi İstikrarın İnşası (1961-1971)** *Direct Oversight Mechanisms in the Turkish Grand National Assembly and the Construction of Political Stability (1961-1971)*

Kadriye Aktay^{1*}

¹Doktorant, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye, <https://ror.org/05mskc574>, <https://orcid.org/0000-0002-7428-0813>, kdry_kty@hotmail.com
PhD Student, Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of History, Ankara, Turkey, <https://ror.org/05mskc574>, <https://orcid.org/0000-0002-7428-0813>, kdry_kty@hotmail.com

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 10.05.2025

Kabul Tarihi: 05.06.2025

Yayın Tarihi: 30.06.2025

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).

İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur. Kadriye Aktay

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Kadriye Aktay

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Aktay, K. (2025). TBMM'de doğrudan denetleme yöntemleri ve siyasi istikrarın inşası (1961-1971). *Turkish Academic Research Review*, 10/2, 485-495, <https://doi.org/10.30622/tarr.1696847>

** Bu çalışma Doç. Dr. Şarika Berber danışmanlığında hazırlanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde Muhalefetin Denetleme Yöntemleri (1961-1971) başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Öz

Bu çalışma, 1961-1971 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde uygulanan doğrudan denetim mekanizmalarını kapsamlı bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. 1961-1971 yılları Türkiye'de çok partili hayatın önem kazandığı ve geliştiği, iktidar ve muhalefet partilerinin etkilerinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bir dönemdir. 1961-1971 yılları gerek Parlamento içi gerekse Parlamento dışı iktidar-muhalefet ilişkilerinin incelenmesi açısından önemli bir tarih aralığıdır. Araştırma, bu dönemde yasama organının yürütme üzerindeki denetimini sağlamak üzere kullandığı araçların işleyişini, hukuki altyapısını ve uygulamadaki etkilerini çok boyutlu olarak ele almaktadır. Soru önergesi, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru gibi doğrudan denetim yollarının hangi sıklıkla ve nasıl kullanıldığı detaylı biçimde analiz edilmiştir. Bu araçların parlamenter sistemin işlerliği, yasama organının etkinliği ve demokratik denetim süreçleri açısından taşıdığı önem vurgulanmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde doğrudan denetleme yöntemleri incelenirken "Meclis" kavramına değinilmiştir. Meclisin ortaya çıkışı ve gelişmesi bağlamında Tanzimat Dönemi'nden 1961'e kadar tarihsel süreç incelenmiştir. Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türkiye'deki demokratikleşme süreci, iktidar ve muhalefetin ortaya çıkışı ve gelişimi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Meclis Başkanı seçimi, Meclis Başkanlık Divanının oluşturulması da ele alınmıştır. Türkiye'deki siyasi partilerin ortaya çıkışı Tanzimat Dönemi'nden itibaren incelenmiş, demokratikleşme sürecine katkıları analiz edilmiştir. Farklı görüşlerden siyasi partilerin varlığı Mecliste de yasama ve denetim faaliyetlerini etkilemiş, iktidar ve muhalefet partilerinin faaliyetlerini olumlu anlamda geliştirmiş ve günümüzdeki siyasi yapının ve teamüllerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de daha çoğulcu ve katılımcı bir siyasi yapı ortaya çıkmış, bu da TBMM'de muhalefet partilerinin denetim faaliyetlerine daha aktif biçimde katılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, söz konusu denetim yolları sadece teknik araçlar olarak değil, aynı zamanda dönemin siyasi ikliminde muhalefet ve iktidar ilişkilerini şekillendiren etkili unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca, koalisyon hükümetlerinin yapısı, partiler arası ilişkiler ve iç tüzük düzenlemelerinin denetim süreçlerine katkısı da tartışılmıştır. TBMM İç Tüzüğü'nün Anayasa'da öngörülen denetim yetkilerini somutlaştıran ve işlerlik kazandıran bir düzenleyici metin olarak nasıl işlev gördüğü ortaya konulmuştur. Denetim mekanizmalarının değerlendirilmesinde yalnızca anayasal ve yasal düzenlemeler değil, aynı zamanda dönemin siyasal atmosferi ve Meclis içi güç dengeleri de dikkate alınmıştır. Söz konusu araçların sadece teknik ve prosedürel düzenlemeler değil, aynı zamanda siyasal mücadele ve muhalefet stratejileri açısından da önemli roller üstlendikleri ortaya konulmuştur. 1961 sonrası dönemde TBMM'de temsil edilen farklı ideolojik ve siyasal eğilimlerin çoğalması muhalefet partilerinin denetim yollarına daha aktif biçimde katılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, doğrudan denetim yolları iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri biçimlendiren, gündem oluşturan ve demokratik meşruiyet mücadelesine sahne olan alanlar hâline gelmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrudan denetim yollarının dönemin demokratikleşme sürecine katkı sunduğunu, yasama ve yürütme arasındaki dengeyi korumada önemli bir rol oynadığını ve parlamenter sistemin güçlenmesine katkı sağladığını göstermektedir. 1960'lı yılların siyasal atmosferi içinde bu mekanizmalar sadece yürütmeyi denetleme araçları değil, aynı zamanda demokratik siyasal kültürün gelişimine katkı sağlayan kurumsal unsurlar olarak öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyet Tarihi, Tarih, Türk Siyasi Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Parlamento, Meclis araştırması, Meclis soruşturması, Gensoru

Research Article

History

Received: 10.05.2024

Accepted: 05.06.2025

Date Published: 30.06.2025

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Kadriye Aktay

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Kadriye Aktay

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Demir, E. (2025). Direct oversight mechanisms in the Turkish grand National Assembly and the construction of political stability (1961–1971). *Turkish Academic Research Review*, 10/2, 485-495, <https://doi.org/10.30622/tarr.1696847>

** This study is based on the doctoral dissertation titled The Oversight Mechanisms of the Opposition over the Ruling Party Grand National Assembly of Turkey (1961–1971), which is being prepared under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Şarika Berber.

Abstract

This study aims to provide a comprehensive analysis of the direct oversight mechanisms employed in the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) between 1961 and 1971. The period between 1961 and 1971 marks a significant phase in the development and consolidation of multi-party politics in Turkey, during which the influence of both ruling and opposition parties became increasingly evident. This decade is particularly important for examining the dynamics of power and opposition not only within the Parliament but also outside of it. It explores the functioning, legal foundations, and practical implications of these mechanisms, which were used by the legislative body to hold the executive accountable. The study focuses in detail on how tools such as parliamentary questions, general debates, parliamentary inquiries, investigations, and motions of censure were applied during this period, and evaluates their significance in terms of the functioning of the parliamentary system, legislative effectiveness, and democratic oversight processes. While examining the direct oversight mechanisms within the Grand National Assembly of Turkey, the concept of the “Parliament” is addressed. In this context, the historical development of the Parliament from the Tanzimat Era to 1961 is analyzed. The democratization process in Turkey, as well as the emergence and evolution of government and opposition forces since the Tanzimat period, are emphasized. Within this framework, the election of the Speaker of the Parliament and the formation of the Parliamentary Bureau are also discussed. The emergence of political parties in Turkey is examined starting from the Tanzimat period, and their contributions to the democratization process are analyzed. The presence of political parties with diverse perspectives has influenced legislative and oversight activities in the Parliament, positively shaping the roles and functions of both ruling and opposition parties. This, in turn, has contributed to the development of today’s political structure and parliamentary conventions. With the adoption of the 1961 Constitution, a more pluralistic and participatory political structure emerged in Turkey, allowing opposition parties to play a more active role in oversight activities within the GNAT. In this context, the study considers these oversight mechanisms not merely as technical instruments but as influential components shaping the relationship between government and opposition within the prevailing political climate. The research also discusses the structure of coalition governments, inter-party dynamics, and the contribution of parliamentary bylaws (Standing Orders of the GNAT) to the effectiveness of oversight practices. It highlights how the Standing Orders served as a regulatory framework that gave practical form and enforceability to the constitutional provisions on legislative oversight. In evaluating oversight mechanisms, not only constitutional and legal regulations have been taken into account, but also the political climate of the period and the balance of power within the Parliament have been considered. It has been demonstrated that these mechanisms function not merely as technical and procedural instruments, but also play a significant role in political contestation and opposition strategies. Following the 1961 period, the increase in the number of ideological and political currents represented in the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) created a foundation for opposition parties to participate more actively in oversight processes. In this context, direct oversight mechanisms have become arenas that shape the relationship between government and opposition, set the political agenda, and serve as sites of struggle for democratic legitimacy. The findings demonstrate that direct oversight mechanisms contributed significantly to the democratization process of the period, playing a vital role in maintaining the balance of power between the legislative and executive branches, and strengthening the parliamentary system. Within the political atmosphere of the 1960s, these mechanisms emerged not only as tools for supervising the executive but also as institutional components that supported the development of a democratic political culture.

Keywords: History of the Republic of Turkey, History, Turkish Political History, Grand National Assembly of Turkey, Parliament

Giriş

Parlamentar sistemlerde yasama organlarının en temel işlevlerinden biri yürütme organını denetleme görevidir. Türkiye’de bu işlev 1961 Anayasası’yla birlikte sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yetkileri anayasal güvence altına alınmıştır (1961 T.C. Anayasası, 1996, s. 89). Bu çerçevede, 1961-1971 yılları arasında uygulanan doğrudan denetim mekanizmaları hem Meclisin kurumsal işleyişi hem de Türkiye'nin demokratikleşme süreci açısından kritik önem taşımaktadır (Çınar, 2012, s. 15; Neziroğlu, 2006, s. 151).

Bu çalışma, söz konusu dönemde TBMM’de yürütmeyi denetlemeye yönelik anayasal ve iç tüzüksel araçları incelemekte, bu yöntemlerin uygulamadaki yansımalarını ve siyasal istikrar üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Aynı zamanda, bu araçların muhalefet partileri açısından işlevselliği ve hükümetlerin şekillenmesinde oynadığı rol de analiz edilecektir.

Doğrudan denetim yöntemleri, parlamenter sistemin sağlıklı işlemesi için hayati önemdedir. Soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru gibi araçlar sayesinde yasama organı yürütmeyi doğrudan sorgulama ve kamuoyunu bilgilendirme imkânı bulur (Neziroğlu, 2006, s. 151-153). Bu yöntemler ilk olarak 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dâhilî Nizamnamesi’nde tanımlanmış, 1960 Millî Birlik Komitesi İçtüzüğü ve 1961 Anayasası ile kapsamı genişletilmiştir (T.C. Millî Birlik Komitesi İçtüzüğü, 1960; 1961 T.C. Anayasası, 1996).

Bu dönemin en sık başvurulanan denetim aracı yazılı ve sözlü soru önergeleridir. Her milletvekilinin bireysel olarak kullanabildiği bu araçlar, sadece bilgi edinme değil, aynı zamanda yürütmeyi kamuoyu önünde hesap vermeye zorlama işlevi de görür (Neziroğlu, 2006, s. 153). 1961-1971 dönemine ait veriler, yazılı soruların yüksek oranda cevaplandığını göstermektedir: 12. Dönemde (25 Ekim 1961-10 Ekim 1965) yazılı olarak sunulan 800 önergeden 693’ü, 13. Dönemde (22 Ekim 1965-12 Ekim 1969) 1.031’i, 14. Dönemde ise (22 Ekim 1969-14 Ekim 1973) 1.515’i cevaplanmıştır. Buna karşılık sözlü soruların cevaplanma oranı giderek azalmış; 12. Dönemde %46,45 olan oran, 14. Dönemde %18,75’e düşmüştür (Neziroğlu, 2006, s. 153).

15 Ekim 1961 seçimleriyle birlikte Türkiye’de koalisyon dönemine girilmiştir. Seçim sonuçlarına göre CHP yüzde 37,2, Adalet Partisi yüzde 34,8, Yeni Türkiye Partisi yüzde 13,9 ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi yüzde 13,4 oranında oy almış, hiçbir parti tek başına iktidar kuramamıştır (Zürcher, 2004, s. 172). Bu durum koalisyon hükümetlerini zorunlu kılmış ancak hükümet kurma süreçleri oldukça sancılı olmuştur. İlk olarak kurulan CHP-AP koalisyonu olan X. İnönü Hükûmeti sadece yedi ay sürebilmiş, ardından gelen XI. İnönü Hükûmeti (CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar) de yaklaşık bir yıl görevde kalabilmiştir (Onar, 2024, s. 11). Bu hükümetleri kısa ömürlü CHP azınlık hükûmeti ve Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında dört sağ partinin oluşturduğu koalisyon hükûmeti takip etmiştir (Zürcher, 2004, s. 181).

TBMM’de Hükümet kurma süreçleri de oldukça gergin geçmiş, Cumhurbaşkanlığı seçimi, Başkanlık Divanı ve Senato Başkanlığı gibi konular uzun müzakereler sonunda çözülebilmiştir. (Tercüman, 27 Ekim 1961, s. 1; Cumhuriyet, 27 Ekim 1961, s. 1).

1961-1971 arası dönem TBMM'nin doğrudan denetim yollarını etkin biçimde kullanmaya çalıştığı ancak siyasi kutuplaşmalar ve koalisyon kırılganlıkları nedeniyle bu işlevlerin zaman zaman sekteye uğradığı bir geçiş evresi olmuştur. Tüm zorluklara rağmen, Meclisin yürütmeye karşı gözetim işlevini sürdürmesi demokratik rejimin kurumsallaşması açısından temel bir yapı taşı olarak değerlendirilmelidir (Çınar, 2012; Onar, 2006).

1. Osmanlı’dan 1961’e Kadar Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerine Bakış

1.1. Tanzimattan Cumhuriyete İktidar-Muhalefet İlişkilerine Bakış

Tanzimat Fermanı'nın 1839 yılında ilan edilmesi Osmanlı Devleti'nde modernleşme yönünde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreç, yalnızca hukuki reformlar ve toplumsal dönüşümlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda siyasal iktidar yapısında da önemli çatışmaların fitilini ateşlemiştir. İktidarın merkezîleşme eğilimlerine karşı gelişen muhalefet hareketleri, Osmanlı'dan cumhuriyete uzanan çizgide siyasal kültürün şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla birlikte gayrimüslimlere bazı haklar tanınması geleneksel yapının sorgulanmasına yol açarken ulema, taşra eşrafı ve muhafazakâr unsurlar tarafından sert şekilde eleştirilmiştir (Ortaylı, 2006). Reformlar, merkezî otoritenin yeniden yapılandırılması sürecinin bir parçası olarak görülmüş, değişimi dayatan bir iktidar ile bu değişimi kültürel ve dinî gerekçelerle reddeden bir muhalefet arasındaki kutuplaşmayı derinleştirmiştir.

1876 Anayasası ve Meşrutiyet'in ilanı anayasal düzene geçişin ilk adımı olarak kabul edilmiştir. Ancak bu anayasal yapı Padişahın otoritesini gerçek anlamda sınırlamakta yetersiz kalmış, özellikle Heyet-i Mebusan'ın etkisizliği muhalefetle iktidar arasında yeni bir gerilim hattı oluşturmuştur (Karpas, 2012). Jön Türk hareketi bu dönemde anayasal düzenin gerçek anlamda işletilmesini savunarak iktidarın sınırlandırılması için entelektüel ve siyasal düzeyde önemli faaliyetlerde bulunmuştur (Mardin, 2005). Yurt dışındaki muhalif örgütlenmeler ve basın organları, bu dönemin siyasal muhalefatinin taşıyıcıları olmuştur.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ise siyasal partileşmenin ve ideolojik çoğulculuğun önünü açmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 sonrası dönemde iktidarı eline geçirirken karşısında Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi farklı sosyo-politik kesimleri temsil eden muhalif gruplar oluşmuştur (Okutan, 2014). Ancak İttihat ve Terakki'nin otoriterleşme eğilimleri muhalefeti etkisizleştirmiş ve siyasal sistemin çoğulculuktan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması yeni bir iktidar boşluğu doğurmuş, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da başlayan direniş hareketi İstanbul Hükûmetine karşı gelişen bir alternatif iktidar odağı oluşturmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve halk tabanlı örgütlenmeler, merkezî otoriteye karşı millî egemenliğe dayalı bir yapılanmayı hayata geçirmiştir (Turan, 1989). Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Misak-ı Milli kararları bu yeni siyasal yapılanmanın ilkelerini oluşturmuştur.

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi ulusal egemenliği esas alan Meclis Hükûmeti sistemini benimsemiş, kuvvetler birliği ilkesine dayanarak yasama ve yürütmeyi aynı çatı altında toplamıştır (Ergene, 2024). Mustafa Kemal'in bu tercihiinde savaş koşullarında hızlı karar alma ihtiyacı ve hilafet, saltanat kurumlarının tasfiyesi isteği etkili olmuştur (Güneş, 2012). TBMM'de siyasal gruplar arasında net ayrımlar olmamakla birlikte zamanla Birinci Grup (muktedirler) ve İkinci Grup (muhalifler) olarak adlandırılan iki büyük oluşum şekillenmiştir.

Birinci Grup, reformcu, merkezîyetçi ve modernleşmeci bir çizgide yer alırken İkinci Grup daha çok taşradan gelen, muhafazakâr ve bireysel çıkar temelli taleplerle öne çıkan vekillerden oluşmuştur (Güneş, 1985). Meclis içerisindeki diğer gruplar arasında Halk Zümresi, Tesanüd Grubu, İstiklal Grubu, Islahat Grubu ve İttihatçı unsurlar da bulunmakta, bu durum dönemin siyasal çoğulluğunun bir göstergesi olmuştur.

1921 Anayasası Meclis Hükûmeti sistemini kurumsallaştırmış ve cumhuriyetin ilanı için anayasal bir çerçeve sunmuştur. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla siyasal iktidarın meşruiyet temeli değişmiş, Lozan Antlaşması'yla uluslararası düzeyde de kabul görmüştür (Karpas, 2015). 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanıyla

birlikte Türkiye’de siyasal rejim radikal biçimde dönüşmüş, Mustafa Kemal’in liderliğinde tek parti dönemi başlamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) gibi girişimler kısa ömürlü olmuş ve muhalefet partileri laiklik karşıtı hareketler gerekçesiyle kapatılmıştır (Karpat, 2012).

Bu tarihsel sürecin gösterdiği üzere, Tanzimattan cumhuriyete uzanan dönemde iktidar-muhalefet ilişkileri sürekli bir dönüşüm içerisinde olmuştur. Siyasal katılım, temsil, anayasal düzen ve meşruiyet gibi temel ilkeler farklı dönemlerde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Ancak bu çatışmalı süreç Türkiye’nin demokratikleşme ve modernleşme yolculuğunun temel yapı taşlarını oluşturmuştur.

1.2. 1923-1961 Arası Dönemde İktidar-Muhalefet Çatışmasına Bakış

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllar siyasal sistemin tek merkezli bir yapıya kavuşturulmasının hedeflendiği, reformların hızla hayata geçirildiği ve bu reformlara muhalefet eden odakların etkisizleştirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde en çarpıcı gelişme, 3 Mart 1924’te halifeliğin kaldırılması ve buna bağlı olarak Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılarak Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıdır. Aynı tarihte kabul edilen öğretim birliği ilkesiyle medrese sistemi kaldırılmış, egemenlik yetkileri tamamen TBMM’ye bırakılmıştır (Karpat, 2015). Yeni rejimin kurumsallaşmasına yönelik bu adımlar sıklıkla toplumun muhafazakâr kesimlerinde tepkilere yol açmış ve siyasal muhalefet ihtiyacını doğurmuştur. 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması bu ihtiyacın somut bir yansımasıdır. Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay) gibi Kurtuluş Savaşı komutanlarının yer aldığı bu parti, liberal-ekonomik bir perspektifle kurulmuş ve demokrasiyi geliştirme hedefi gütmüştür (Karpat, 2012). Ancak partinin ömrü kısa olmuş, Şeyh Sait isyanıyla ilişkilendirilerek 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında kapatılmıştır. Bu olay, siyasal muhalefetin rejim için bir tehdit olarak algılandığının ve muhalif yapılara tahammül gösterilmediğinin göstergesidir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25). Ardından gelen yıllarda yapılan önemli reformlar (Medeni Kanun, Şapka Kanunu, Latin Alfabesi, Kadınlara Seçme-Seçilme Hakkı vb.) muhalefetin zeminini daha da daraltmış, siyasal sistem tamamen tek parti rejimine evrilmiştir. 1930 yılında Mustafa Kemal Paşa’nın teşvikiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası 2’nci muhalefet denemesi olarak dikkat çekmiştir. Ancak parti, rejim muhaliflerinin odağı hâline gelince Fethi (Okyar) Bey tarafından feshedilmiştir (ataturkansiklopedisi.gov.tr).

1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüyle Cumhurbaşkanlığa seçilen İsmet İnönü döneminde de tek parti idaresi devam etmiş ancak İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri ekonomik ve siyasal sistemde gerilimler yaratmıştır. Bu yıllarda devletçilik ilkesi uyarınca sanayi ve tarım politikaları tamamen devlet denetimine geçmiş, ağır vergiler ve köylülerin yaşadığı ekonomik sorunlar toplumsal memnuniyetsizliği artırmıştır (Karpat, 2012). Bu dönemin entelektüel akımlarından biri olan Kadro Hareketi, planlı ekonomik kalkınmaya vurgu yapan yeni bir ideolojik çerçeve sunmuş ancak sınırlı etkisi olmuştur.

1945 yılı itibarıyla İnönü’nün Millî Şeflik pozisyonundan adım adım çekilerek demokrasiye açılım süreci başlatması çok partili hayata geçişin ilk işaretleri olarak değerlendirilir. Nuri Demirağ’ın Millî Kalkınma Partisi ve 1946’da Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti, muhalefetin siyasal sisteme dâhil olmasını sağlamıştır (Eroğlu, 2018).

1946 seçimleri açık oy, gizli tasnif yöntemi nedeniyle tartışmalar yaratmış ancak Demokrat Parti TBMM’de muhalefet rolünü üstlenmiş ve zamanla halk desteğini genişletmiştir. 1950 genel seçimlerinde DP’nin seçimi kazanmasıyla birlikte yirmi yedi yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve barışçı yolla iktidar devri sağlanmıştır. Bu olay Türkiye demokrasi tarihinin dönüşümlerinde bir mihenk taşı olarak kabul edilir.

1950 seçimlerinde Demokrat Partinin elde ettiği başarı Türkiye’de demokratikleşmenin bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. DP, başta tarım politikaları ve altyapı yatırımları olmak üzere halk merkezli uygulamalarla geniş bir kitle desteği sağlamıştır. 1954 seçimlerinde DP oylarını daha da artırmış ve 503 milletvekili ile Meclis’te büyük bir çoğunluk elde etmiştir (Eroğlu, 2018). Ancak bu büyük başarı partide otoriterleşme eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Muhalefete yönelik baskılar, basın üzerindeki sansür uygulamaları ve 6-7 Eylül Olayları gibi toplumsal krizler DP’nin meşruiyetini tartışmalı hâle getirmiştir. Özellikle 1957 seçimlerinde DP oylarında düşüş yaşanmış, CHP ise oy oranını ciddi şekilde artırarak yeniden güçlü bir muhalefet konumuna gelmiştir (Karpas, 2012).

DP iktidarı döneminde artan dış borçlar, ekonomik kriz ve siyasal gerilimler ordu içinde de rahatsızlığa neden olmuştur. 1959’dan itibaren artan toplumsal huzursuzluk, öğrenci olayları ve üniversite protestoları, siyasal kutuplaşmayı derinleştirmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen askeri darbe DP iktidarını sona erdirmiştir. Darbe sonrasında kurulan Millî Birlik Komitesi yeni bir anayasa hazırlığına girişmiş ve 1961 Anayasası’yla parlamenter demokrasiye geçiş yeniden yapılandırılmıştır. Bu gelişmeler Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkilerinin sadece seçim süreçlerine değil, aynı zamanda siyasal kültürün olgunlaşma düzeyine, kurumların işlerliğine ve ifade özgürlüğüne bağlı olarak nasıl şekillendiğini göstermektedir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisinin İşleyişi: Anayasal ve İç Tüzüksel Temeller

“Meclis” kavramı, Arapça “cûlus” kökünden türemiş olup “bir araya gelip oturmak” ve “müzakere etmek” anlamına gelmektedir. Tarihsel olarak Meclis devlet işlerinin müzakere edildiği, belirli yetkilerle donatılmış ve üyeleri seçimle veya atamayla belirlenmiş kurumsal yapılardır. Osmanlı Devleti’nde bu kavramlara ek olarak “şûra” (danışma) ve “meşveret” (fikir alışverişi) kavramları da uzun yıllar siyasal sistemin işleyişinde yer almıştır (Devellioğlu, 2011; Sami, 2016).

Osmanlı sisteminde yasama, yürütme ve yargı erkleri mutlak anlamda padişaha aitti. Ancak 19’uncu yüzyılda başlayan modernleşme süreciyle birlikte bu yetkilerde sınırlandırmalar gündeme gelmiş, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye gibi organlar aracılığıyla Padişah yetkilerini sınırlı da olsa meclislerle paylaşmaya başlamıştır (İnalçık & Seyitdanlioğlu, 2012). 1876 yılında ilan edilen Kanûn-ı Esâsî’yle Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Âyân’dan oluşan çift meclisli sistem kurulmuş ve anayasal düzene geçişin ilk adımı atılmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte 1908 yılında anayasa yeniden yürürlüğe konulmuş, Padişahın yetkileri daha da sınırlandırılmış ve yürütme organı meclise karşı sorumlu hale getirilmiştir. Bu süreçle birlikte kuvvetler ayrılığı ilkesi ve parlamenter sistem Türk siyasal hayatına girmeye başlamıştır. 1920’de İstanbul’un işgal edilmesinden sonra Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilerle donatılmış hem kurucu hem de yürütücü bir organ olarak işlev görmüştür. Meclisin açılış süreci, İstanbul’dan gelen Mebusan üyeleri ve Anadolu’da seçilen yeni temsilcilerin birleşmesiyle gerçekleştirilmiştir (TBMM Albümü, 2016).

1982 Anayasası’nın 87’nci maddesi TBMM’nin temel görev ve yetkilerini şu şekilde sıralamaktadır: kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; hükûmeti denetlemek; bütçe tasarılarını görüşmek; savaş ilanı ve para basımı gibi egemenlik unsurlarına dair kararlar almak; milletlerarası antlaşmaları onaylamak; genel ve özel af ilan etmek (T.C. 1982 Anayasası, 2015). Anayasa’nın farklı maddelerinde olağanüstü hâl kararları, cumhurbaşkanının vatana ihanetten yargılanması, Anayasa değişikliği, uluslararası askeri hareketlilik gibi birçok konuda TBMM’ye yetki verilmiştir.

TBMM’nin işleyişini belirleyen bir diğer önemli belge ise TBMM İçtüzüğü’dür. İç Tüzük, Meclisin Genel Kurul oturumları, komisyon çalışmaları, denetim mekanizmaları, milletvekillerinin konuşma ve önerge verme

hakları gibi süreçleri detaylı olarak düzenler. İç tüzük Anayasa'ya uygun olarak çıkarılır ve Meclisin iç işleyişine dair teamülleri belirler.

Cumhuriyet tarihinin çeşitli dönemlerinde TBMM İçtüzükleri güncellenmiştir. 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dâhili Nizamnamesi, 1960 Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü, 1961 Kurucu Meclis İçtüzüğü ve Temsilciler Meclisi İçtüzüğü, 1973 Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü gibi metinler bu alandaki düzenlemeleri oluşturur (Çınar, 2012).

Anayasa, devletin temel hukuki belgesi olarak normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alırken TBMM İçtüzüğü, Anayasa'ya uygun biçimde yasama faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlar. İç tüzük ve teamüller bir arada değerlendirildiğinde Türkiye'de yasama organının işleyişi hem hukuki normlara hem de kurumsal geleneklere dayalı bir yapı arz etmektedir.

3. TBMM'nin Kurumsal İşleyişi: 1927-1971 Arası İç Tüzük ve Anayasa Rejimleri

1961 Anayasası, her iki Meclisin kendi içtüzüklerini hazırlamalarını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda şu içtüzükler hazırlanmıştır: Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi içtüzükleri Resmî Gazete'de yayımlanmamış ve sınırlı süre uygulanmıştır.

1963 yılında Cumhuriyet Senatosu kendi içtüzüğünü 3 bölüm, 6 kısım ve 183 maddeden oluşturmuştur. Aynı zamanda, 17 Şubat 1965 tarihinde kabul edilen TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü ise 5 kısım ve 33 maddeden oluşmuş ve hiç değişikliğe uğramamıştır (1961 T.C. Anayasası, 1996, s. 89).

1973'te çıkarılan yeni Millet Meclisi İçtüzüğü 15 kısımdan ve 162 maddeden oluşmaktadır. Bu metin 1977-1980 yılları arasında 4 kez değişikliğe uğramıştır.

Bu içtüzük dönemi hem Meclislerin ayrı yetki alanlarını hem de yasama faaliyetlerinde çokluğu yansıtmaları bakımından Türk siyasal hayatında çok önemli bir yer tutmuştur.

4.1961-1971 Arası TBMM'de Doğrudan Denetleme Yöntemleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama yetkisini kullanmanın yanı sıra Hükûmeti doğrudan denetleme görevini de yerine getirir. Bu görev, demokratik sistemlerin temel taşlarından biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanabilirliğini sağlar. Doğrudan denetleme araçları; soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru olmak üzere 5 ana başlık altında toplanır.

Doğrudan denetleme yöntemleri ilk olarak 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dâhili Nizamnamesi ile şekillenmiş, 1960 T.C. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü, 1961 Anayasası, 1961 Temsilciler Meclisi İçtüzüğü, 1963 Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü ve 1965 TBMM Birleşik Toplantı İçtüzüğü ile kapsamı genişletilmiştir. Bu denetim araçları, muhalefetin Hükûmeti sorgulamasını mümkün kılarken Hükûmetin de sorumluluğunu yerine getirmesini sağlar (Neziroğlu, 2006, s.151).

Soru, milletvekillerinin Hükûmetten bilgi edinme yoludur. Yazılı veya sözlü olarak verilebilir. Her milletvekili bağımsız olarak bu yöntemi kullanabilir. Soru önergesi 1927 İçtüzüğü'nden başlayarak her metinde yer bulmuş ve gelişmiştir (1961 Temsilciler Meclisi İçtüzüğü, s.1). Soru önergesinin amacı yalnızca bilgi edinme değil, aynı zamanda hükûmeti uyarma ve kamuoyunu bilgilendirmedir.

4. 1. Yazılı ve Sözlü Soruların Etkinliği: 1961-1971 Verileri

Tablo 1. TBMM'de Yazılı Soru Önergeleri

Dönem	12'nci Dönem (1961-1965)	13'üncü Dönem (1965-1969)	14'üncü Dönem (1969-1973)
Gelen	800	1.232	1.771
Cevaplanan	693	1.031	1.515

Cevaplandırma Oranı	Yüzde 86,6	Yüzde 83,6	Yüzde 85,5
---------------------	------------	------------	------------

Tablo 2. TBMM’de Sözlü Soru Önergeleri

Dönem	12’nci Dönem (1961-1965)	13’üncü Dönem (1965-1969)	14’üncü Dönem (1969-1973)
Gelen	1.087	827	245
Cevaplanan	505	197	46
Cevaplandırma Oranı	Yüzde 46,45	Yüzde 23,82	Yüzde 18,75

Yazılı sorulara cevap oranı oldukça yüksekken sözlü sorularda ciddi düşüşler gözlenmiştir. Bu durum, bürokratik yük ve siyasi tercihlerle açıklanabilir (Neziroğlu, 2006, s.153).

Genel görüşme, kamuoyunu ve genel siyaseti ilgilendiren bir konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşme yapılmak üzere belirli bir sayıda milletvekillinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu önerge'dir. VIII. İnönü Hükûmetinde (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962) TBMM Başkanlığına 1 genel görüşme önergesi sunulmuş ve kabul edilmiştir. IX. İnönü Hükûmetinde (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963) 5 genel görüşme önergesi verilmiştir. V.III. İnönü Hükûmetinde (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) 7 genel görüşme önergesi verilmiştir. Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinde (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965) genel görüşme önergesi verilmemiştir. 1’inci Demirel Hükûmetinde TBMM Başkanlığına 43 genel görüşme önergesi sunulmuştur. II. Demirel Hükûmetinde genel görüşme önergesi Millet Meclisi Başkanlığına sunulmamıştır. 3’üncü Demirel Hükûmeti döneminde 19 genel görüşme önergesi verilmiştir. (Onar, 2006 s.32)

Meclis araştırması, belirli bir konuda araştırma yapılmak üzere belirli bir sayıda milletvekilinin veya bir siyasi parti grubunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu önerge'dir. V.III. İnönü Hükûmetinde 6 adet Meclis araştırması önergesi verilmiştir. IX. İnönü Hükûmetinde (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963) 7 adet Meclis araştırması önergesi verilmiştir. X. İnönü Hükûmetinde 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) 3 adet Meclis araştırması önergesi verilmiştir. Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinde (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965) 4 adet Meclis araştırması önergesi verilmiştir. 1’inci Demirel Hükûmetinde 53 Meclis araştırması önergesi TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Bunlardan 28’i sonuçlandırılmış, 25’i gündemde kalmıştır. 2’nci Demirel Hükûmeti Döneminde 21 Meclis araştırması önergesi TBMM Başkanlığına sunulmuştur. 3’üncü Demirel Hükûmeti Döneminde 47 Meclis araştırması önergesi TBMM Başkanlığına sunulmuştur. (Çınar, 2012, s.41)

Gensoru, Başbakan veya bakanlar hakkında bir milletvekili tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına önerge sunulması şeklinde gerçekleşir.

Tablo 3. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Gensoru Önergeleri

Dönem	12’nci Dönem (1961-1965)	13’üncü Dönem (1965-1969)	14’üncü Dönem (1969-1973)
Gelen	4	84	23
Kabul Edilen	-	-	-

Meclis soruşturması, Hükûmetin genel siyasetinden, bakanların görev ve sorumluluklarından meydana gelen cezai işler gerekçe gösterilerek belirli sayıdaki milletvekili tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına önerge verilmesi şeklinde meydana gelir. V.III. İnönü Hükûmetinde 7 adet Meclis soruşturması

önergesi verilmiştir. Bu dönemde Meclis soruşturma önergeleri TBMM birleşik toplantısında 5 üyeli komisyon tarafından verilmiştir. IX. İnönü Hükûmetinde (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963) IX. İnönü Hükûmetinde 56 adet Meclis soruşturması önergesi verilmiştir. X. İnönü Hükûmetinde (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) Meclis soruşturması önergesi verilmemiştir. Suat Hayri Ürgüplü (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965) Meclis soruşturması önergesi verilmemiştir. 1'inci Demirel Hükûmetinde 48 Meclis soruşturması önergesi verilmiştir. Bunlardan 30'u reddedilmiştir. (Onar, 2006 s.36.

5. 1961-1971 Arası Seçimleri ve Kurulan Hükûmetler

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası ilk seçim 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Ortaya çıkan tablo hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağını göstermiştir. CHP yüzde 37,2 oy alarak 173 milletvekili, AP yüzde 34,8 oy alarak 158 milletvekili, YTP yüzde 13,9 oy alarak 65 milletvekili, CKMP yüzde 13,4 oy alarak 54 milletvekili çıkarmıştır. (Zürcher, 2004, s.172)

X. İnönü Hükûmeti (CHP-AP) 25 Kasım 1961'de kurulmuş, ideolojik farklılıklar nedeniyle 30 Mayıs 1962'de sona ermiştir. XI. İnönü Hükûmeti (CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar): 25 Haziran 1962'de kurulmuş ve 25 Aralık 1963'te sona ermiştir (Onar, 2024, s.11). XII. Hükûmet (CHP Azınlık) 12 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti (AP-YTP-CKMP-MP) 20 Şubat – 27 Ekim 1965 tarihleri arasında görev yapmıştır.

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili siyasal hayatında sağ siyasetin güçlü bir şekilde iktidara dönüşünü simgeleyen bir kırılma noktasıdır. Bu seçimlerde Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi oyların yüzde 52,9'unu alarak 450 sandalyeli Türkiye Büyük Millet Meclisinde 240 milletvekili ile temsil hakkı kazanmış ve tek başına iktidara gelmiştir. Bu sonuç, 1960 askeri müdahalesiyle sona eren Demokrat Parti iktidarının sosyopolitik mirasının halk nezdinde yeniden kabul gördüğünü göstermektedir. (Zürcher, 2004, s. 181) Süleyman Demirel'in Başbakanlığında kurulan I. Demirel Hükûmeti 27 Ekim 1965'ten 3 Kasım 1969'a kadar görevde kalmıştır. Bu dönem hem ekonomik kalkınma hedeflerinin uygulandığı hem de toplumsal muhalefetin yükselişe geçtiği bir geçiş evresi olarak öne çıkmaktadır. Demirel'in teknik kökeni ve çözüm odaklı yaklaşımı onu "Mühendis Başbakan" olarak kamuoyunda farklılaştırırsa da AP içerisinde ve toplumsal düzlemde beliren eleştiriler 1969 seçimlerine giden süreçte siyasi istikrarın yeniden sorgulanmasına neden olmuştur.

12 Ekim 1969 tarihinde gerçekleşen genel seçimler, Türkiye'de siyasi kutuplaşmanın derinleştiği ve istikrarsızlığın arttığı bir döneme işaret etmektedir. Seçimlere Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Millî Nizam Partisi olmak üzere 5 siyasi parti katılmıştır. Bu seçimlerde AP oyların yüzde 46,5'ini alarak 256 milletvekiliyle iktidarını sürdürmüş, CHP ise yüzde 27,4 oy oranıyla 143 sandalye kazanmıştır. Her ne kadar AP'nin oy oranı 1965 seçimlerine göre azalsa da milletvekili sayısını koruyarak tek başına hükûmet kurmayı başarmıştır (Zürcher, 2004, s. 196).

1969 seçimlerinin ardından Süleyman Demirel liderliğinde kurulan II. Demirel Hükûmeti Türkiye Cumhuriyeti'nin 31'inci Hükûmeti olarak 1969–1970 yılları arasında görev yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'de siyasal ortam sağ-sol ideolojik kamplaşmanın ve üniversite-işçi hareketlerinin artışıyla gerilimli bir hâl almıştır. Özellikle üniversitelerde yaşanan olaylar, sendikal eylemler ve sokak çatışmaları, hükûmetin güvenlik ve toplumsal istikrarı sağlama kapasitesini zorlamıştır. Adalet Partisi, bu gelişmelere karşı etkili çözümler üretmekte yetersiz kalmıştır (Zürcher, 2004, s. 196).

6 Mart 1970 tarihinde kurulan III. Demirel Hükûmeti ise 26 Mart 1971'e kadar görevde kalmış ancak bu süreçte de toplumsal huzursuzluklar derinleşmiştir. Siyasi kutuplaşma, öğrenci eylemleri ve ekonomik sorunlar bu dönemin belirgin özellikleri olmuştur. Aynı zamanda, Adalet Partisi içinde yaşanan iç çekişmeler hükûmetin zayıflamasına neden olmuştur. Hükûmetin bu sorunları çözmemesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Mart 1971 tarihinde verdiği muhtırayla sonuçlanmıştır. Muhtıra sonrasında Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etmiş ve yerine askerî destekli bir teknokrat hükûmet getirilmiştir.

1961-1971 arası TBMM'de doğrudan denetleme araçları aktif olarak kullanılmıştır. Özellikle yazılı sorular bilgi edinme ve kamuoyu oluşturma aracı olmuştur. Ancak hükûmet kurma süreçlerinde yaşanan zorluklar, koalisyonların kırılganlığı ve partiler arası uzlaşmazlıklar, denetim işlevini zaman zaman gölgeleyebilmiştir. Bu dönem, Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının kurumsallaşmaya çalıştığı kritik bir zaman dilimi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

1961-1971 döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim kapasitesi, anayasal ve iç tüzüksel mekanizmalarla önemli ölçüde güçlendirilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Doğrudan denetleme yöntemleri TBMM'de siyasi istikrarın sağlanması ve yasama faaliyetlerinin etkin ve verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensorunun tanımı, nasıl kullanıldığı ve hangi sıklıkla kullanıldığını önem arz etmektedir. Bu dönemde özellikle soru önergeleri aracılığıyla yürütme organı üzerinde etkin bir gözetim sağlanmıştır. Doğrudan denetleme yöntemleri Anayasa ve İç Tüzük bağlamında ele alınmıştır. Doğrudan denetleme yöntemleri ilk olarak 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dâhilî Nizamnamesi'nde tanımlanmış, 1960 Millî Birlik Komitesi İçtüzüğü ve 1961 Anayasası'nda kapsamı genişletilmiştir. 1961-1971 yılları arasında koalisyon hükûmetleri kurulmuş dolayısıyla doğrudan denetleme yöntemlerinin önemi artmıştır. Koalisyon hükûmetlerinin kurulması muhalefet partilerinin denetleme yöntemlerini kullanmasını sağlamış ve doğrudan denetlemenin önemi anlaşılmıştır. Ancak siyasi istikrarsızlık, koalisyon hükûmetlerinin kısa ömürlü olması ve partiler arası kutuplaşmalar gibi etkenler Meclisin denetim işlevini tam anlamıyla gerçekleştirmesini zaman zaman engellemiştir. Yine de bu yıllar Türkiye'de parlamenter sistemin kurumsal kimliğinin geliştiği ve demokratik denetim yollarının işlerlik kazandığı bir dönem olarak değerlendirilmelidir. Tanzimat Dönemi'nden 1961'e kadar Parlamento'nun açılışı ve gelişimi, siyasi partilerin aldıkları oy oranları ve milletvekili sayıları, iktidar ve muhalefetin faaliyetleri, denetleme yöntemlerine katılımları sayısal verilerle incelenmiştir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu veriler Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde doğrudan denetim araçlarının ne ölçüde etkili olduğuna dair tarihsel bir perspektif sunmaktadır.

Kaynakça | References

- Cumhuriyet. (1961, 27 Ekim). Gürsel 607 oydan 434'ü ile Cumhurbaşkanı Oldu.
- Çınar, M. (2012). Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIII. Dönem (1965–1969). Ankara: TBMM Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ergene, A. (2024). 1921 Anayasası Meclis Hükûmeti Sistemi ve Birinci Millet Meclisi ile Fransa Ulusal Konvansiyon Meclisinin Karşılaştırılması. Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), 50–56.
- Eroğlu, C. (2018). Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi (3. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

- Erik Jan Zürcher. (2004). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş, İ. (1985). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünsel Yapısı (1920-1923). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Güneş, İ. (2012). Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Hükûmetler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. & Seyitdanlıoğlu, M. (2012). Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İrfan Neziroğlu. (2006). Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği. DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(2).
- Karpat, K. H. (2012). Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi (3. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller (6. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895–1908) (12. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okutan, E. (2014). Türkiye'de Siyasal Muhalefet: Geçmişten Günümüze Muhalefette Zemin Kaymaları (1. baskı). İstanbul: Selis Yayınları.
- Onar, E. (2006). Türk Parlamento Tarihi TBMM - XII. Dönem (1961 - 1965), Cilt: Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006). Tanzimat ve Osmanlı Reformu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Samî, Ş. (2016). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (n.d.). Cilt 25, Devre 3, İçtima 4, İnikat 25.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1945). Dönem VII, Toplantı 2, Cilt 17, 196–233.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1946). Dönem VIII, Toplantı 1, 14 Ağustos, s. 38.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1946). Dönem VIII, Toplantı 1, 18 Aralık, s. 15–23.
- Tercüman. (1961, 27 Ekim). Millet Meclisinde 620 Mevcudun 434 oyu ile Gürsel Reisicumhur.
- T.C. Millî Birlik Komitesi İçtüzüğü. (1960). Ankara: TCMBK Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). I. Dönem TBMM Albümü. Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. (2015). Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Atatürk Araştırma Merkezi. (n.d.). ataturkansiklopedisi.gov.tr. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>
- Turan, A. N. (1989). Son Osmanlı Meclis-i Mebusanının Yapısı ve Mecliste Grup Teşkili. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), 168.
- Wikipedi. (n.d.). tr.wikipedia.org. <https://tr.wikipedia.org>
- 27/2/1963 Tarihli Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü. (1963). Ankara: TBMM Basımevi.
- 1961 Temsilciler Meclisi İçtüzüğü. (1961). Ankara: TBMM Basımevi.